

XVI

САВРЕМЕНА
СРПСКА
ФОЛКЛОРИСТИКА

Тематски зборник радова

Уреднице

др Љиљана Пешикан-Љуштановић

др Лидија Делић

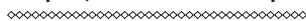
др Данијела Лекић

УДРУЖЕЊЕ ФОЛКЛОРИСТА СРБИЈЕ, БЕОГРАД
ИНСТИТУТ ЗА КЊИЖЕВНОСТ И УМЕТНОСТ, БЕОГРАД
УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА „СВЕТОЗАР МАРКОВИЋ“, БЕОГРАД
НАУЧНО-ОБРАЗОВНО КУЛТУРНИ ЦЕНТАР „ВУК КАРАЦИЋ“, ТРШИЋ

БЕОГРАД – ТРШИЋ, 2026

**САВРЕМЕНА СРПСКА ФОЛКЛОРИСТИКА
XVI**

Уређивачки одбор

др Саша Бабич, научни сарадник, ЗРЦ САЗУ Институт за словенско народописје, Љубљана, Словенија

др Ана Банић Грубишић, ванредни професор, виши научни сарадник, Филозофски факултет Универзитета у Београду, Београд, Србија

др Татјана Володина, доктор филолошких наука, Центар за белоруску културу, језик и књижевна истраживања, Национална академија наука Белорусије, Минск, Белорусија

др Љиљана Гавриловић, научни саветник, Етнографски институт САНУ, Београд, Србија

др Сања Златановић, виши научни сарадник, Институт за политичке науке Словачке академија наука, Братислава, Словачка

др Дориан Јурић, асистент, Универзитет у Индијани, Блумингтон, Сједињене Америчке Државе

др Бојан Јовић, научни саветник, Институт за књижевност и уметност, Београд, Србија

др Ана Лазарева, кандидат филолошких наука, Руски државни универзитет за хуманистичке науке, Москва, Русија

др Данијела Лекић, научни сарадник, Институт за књижевност и уметност, Београд, Србија

др Сузана Марјанић, научни саветник, Институт за етнологију и фолклористику, Загреб, Хрватска

др Марина Младеновић Митровић, научни сарадник, Институт за књижевност и уметност, Београд, Србија

др Јеленка Пандуревић, редовни професор, Филолошки факултет Универзитета у Бањој Луци, Бања Лука, Босна и Херцеговина

др Немања Радуловић, редовни професор, Филолошки факултет Универзитета у Београду, Београд, Србија

др Милан Томашевић, научни сарадник, Етнографски институт САНУ, Београд, Србија

др Тибер Фалцет, доцент, Универзитетски колеџ у Даблину, Даблин, Ирска

Рецензенти зборника

др Дејан Ајдачић

(Институт за класичне студије и славистику Филолошког факултета
Универзитета у Гдањску, Гдањск, Пољска)

др Данијела Петковић

(Институт за књижевност и уметност, Београд)

др Данијела Поповић Николић

(Филозофски факултет Универзитета у Нишу, Ниш)

Рецензенти појединачних радова

др Дејан Ајдачић, др Драгана Антонијевић,

др Марјетка Голеж Каучич, др Сања Златановић,

др Светислав Јованов, др Сања Лазаревић Радак,

др Данка Лајић Михајловић, др Весна Марјановић,

др Јелена Марковић, др Маја Миличевић Петровић,

др Андреј Мороз, др Јеленка Пандуревић,

др Маја Пасарић, др Игор Перишић,

др Ноел Путник, др Немања Радуловић,

др Сања Ранковић, др Лада Стевановић,

др Лидија Стојановић Лафазановска

САВРЕМЕНА СРПСКА ФОЛКЛОРИСТИКА XVI

Тематски зборник радова

Уреднице

др Љиљана Пешикан-Љуштановић

др Лидија Делић

др Данијела Лекић

Удружење фолклориста Србије, Београд
Институт за књижевност и уметност, Београд
Универзитетска библиотека „Светозар Марковић“, Београд
Научно-образовно културни центар „Вук Караџић“, Тршић

Београд – Тршић, 2026

САДРЖАЈ

Уводна реч	9
------------------	---

I

ИНТЕРНЕТ, ВЕШТАЧКА ИНТЕЛИГЕНЦИЈА, ПОСТХУМАНИЗАМ: ИЗАЗОВИ ФОЛКЛОРНЕ ГРАЂЕ И ФОЛКЛОРНИХ ИЗУЧАВАЊА

Смиљана Ђорђевић Белић САЊАТИ У ДОБА ДИГИТАЛНЕ КУЛТУРЕ	15
Вероника Абрамова, Јулија Архангелскаја КОМИЧЕСКОЕ ПЕРЕОСМЫСЛЕНИЕ РУССКИХ НАРОДНЫХ СКАЗОК И ПРИМЕТ В СЕТЕВОМ ФОЛКЛОРЕ	57
Smiljana Antonijević Ubois АФЕКЦИЈА I DRUGI DEMONI: RAZVOJ JEZIČKIH TEHNOLOGIJA ZA JEZIKE SA OGRANIČENIM RESURSIMA	73
Ана Банић Грубишић ДИГИТАЛНИ ФОЛКЛОР У ДОБА ДРУШТВЕНИХ И ПОЛИТИЧКИХ КРИЗА	93
Недељка Бјелановић DULL, DUMB AND REPETITIVE? КАКО ПРЕЖИВЉАВАЈУ БАЈКЕ У ИНТЕРНЕТ ХАБИТАТУ	109
Тацјана Васильеўна Валодзіна АБРОЧНАЯ ТРАДЫЦЫЯ БЕЛАРУСАЎ У КАНТЭКСЦЕ ВЕРНАКУЛЯРНАЙ РЭЛІГІЈНАСЦІ	121
Драгана Вукићевић ОД ТРАЧА ДО КЛИКБЕЈТА – ПОЕТИКА СЕНЗАЦИОНАЛИЗМА	141
Данијела Лекић ТЕОРИЈА ФОРМУЛЕ И ИНТЕРНЕТ ФОЛКЛОР: СТАРИ МЕХАНИЗМИ У НОВОМ ОКРУЖЕЊУ	155
Милош Матић МОДЕЛОВАЊЕ СТИЛОВА СТАНОВАЊА НА ИНТЕРНЕТУ.	173
Ана Милинковић, Дејан Илић МЕХАНИЗМИ ХУМОРА У МИМОВИМА О ПРОСЕЧНОМ СРБЕНДИ	189
Сузана Мицева ФИЛМУВАНИТЕ СКАЗНИ КАКО ДЕЛ ОД ДИГИТАЛНИОТ ФОЛКЛОР	213
Марина Младеновић Митровић, Александра Бјелић СИМПСОНОВИ ПРЕДВИЂАЈУ БУДУЋНОСТ – ОД ПРОФЕТСКОГ НАРАТИВА КА ТЕОРИЈИ ЗАВЕРЕ И КОНТРАНРАТИВУ	221

САДРЖАЈ

Наташа Младеновић Рибић ОНЛАЈН НАРАТИВИ О ХАРИЗМАТСКИМ ВОЂАМА: АНАЛИЗА МУЛТИМЕДИЈАЛНИХ НАРАТИВА О ОСНИВАЧИМА МОРМОНИЗМА И САЈЕНТОЛОГИЈЕ – ЏОЗЕФУ СМИТУ И ЛАФАЈЕТУ РОНАЛДУ ХАБАРДУ	239
Јасмина Николић ПАМЋЕЊЕ КАО АЛГОРИТАМ: АИ МОДЕЛ И УСМЕНА ТРАДИЦИЈА	263
Љиљана Пешикан-Љуштановић ПРЕМА СВЕТУ И ПРОПАСТ. ЕСХАТОЛОШКИ НАРАТИВИ: ОД „ПОШЉЕДЊИХ ВРЕМЕНА“ КА СМРТИ УНИВЕРЗУМА	283
Лидија Делић ПРЕМА СВЕТУ И ПРОПАСТ: СМАК КАКАВ НИСМО ИМАЛИ	295
Евгения Потапова, Наталья Граматчикова ИСКУССТВЕННИЙ ИНТЕЛЛЕКТ КАК ИНТЕРПРЕТАТОР ФОКЛЬОРНЫХ И ФОЛКЛОРИЗОВАННЫХ ТЕКСТОВ (НА ПРИМЕРЕ СКАЗОВ П. П. БАЖОВА)	313
Милан Томашевић ТЕОРИЈЕ ЗАВЕРЕ КАО САВРЕМЕНИ ФОЛКЛОР: СЕМИОТИЧКА АНАЛИЗА НАРАТИВА О НОВОМ СВЕТСКОМ ПОРЕТКУ	331
Веселка Тончева ДИГИТАЛНАТА 3Д ЕПОХА: НОВИ ПЕРСПЕКТИВИ В ДОКУМЕНТИРАНЕТО И ИЗСЛЕДВАНЕТО НА ИНСТРУМЕНТАЛНИЈА СЪПРОВОД НА ТАНЦ	353

II

САВРЕМЕНА ФОЛКЛОРИСТИКА

Ивана Башић МЕТАФОРЕ ЗНАЊА У СРПСКОЈ ТРАДИЦИОНАЛНОЈ И САВРЕМЕНОЈ КУЛТУРИ	371
Мирослава Караџуба ЖАНР НАРОДНОЈ БАЛАДИ У СВИТЛИ СУЧАСНИХ БАЛАДОЗНАВЧИХ СТУДИЈ В УКРАЊИЦИВ ТА ПИВДЕННИХ СЛОВ'ЈАН	395
Miloš Marinković, Zorana Guja Dražeta IZMEĐU NAUČNE POLITIKE I KULTURNE MISIJE: KONCERTI TRADICIONALNE MUZIKE U ORGANIZACIJI MUZIKOLOŠKOG INSTITUTA SANU	409
Suzana Marjanić ČIRI-BIRI-BA! ILI KAKO NE BITI NEVJEŠTA NEVJESTA: RUSALKA U INTERPRETACIJI CATERINE PANTI LIBEROVICI	435
Sonja Žakula, Nevena Milanović Minić INTERSPECIJSKI FOLKLOR? O FOLKLORISTICI I OSTALIM ŽIVOTINJAMA	447
Слободан Наумовић, Богдан Дражета О ЉУДСКО-ЖИВОТИЊСКИМ ОДНОСИМА НА ВИСОВИМА У ИСТОЧНОЈ ХЕРЦЕГОВИНИ И НА ПЕШТЕРСКОЈ ВИСОРАВНИ	473
Марко Стојановић МУЗЕЈСКИ ФОЛКЛОР – МЕНАѢЕРСКИ ПРИСТУП	501

ЛИДИЈА ДЕЛИЋ*

Институт за књижевност и уметност

Београд

ПРЕМА СВЕТУ И ПРОПАСТ СМАК КАКАВ НИСМО ИМАЛИ

Рад се ослања на студију Љиљане Пешикан-Љуштановић, претходну у овом зборнику, у којој су праћене размере света захваћеног катаклизмом и везе између смака света и греха у класичним фолклорним бележењима. Други део диптих-студије посвећен је трансхуманистичким наративима, који мењају обим и врсту заједнице („света”) и Велику смрт сагледавају као крај врсте *homo sapiensa* и прелазак у дигитално постојање, што по ванвременој и непросторној егзистенцији инклинира идејама *Откровења* и Небеског Јерусалима. Даље од трансхуманистичких наратива иду сценарији које нуди савремена космологија ширећи границе света на универзум у целини. Научна „гласа”, која је постала део вернакулара, радикално мења и модификује есхатолошки наратив. Истовремено, цитати из Библије, Курана и списа источњачких религија у коментарима на видео-снимке и интервјуе овог типа указују на постојаност људске концептуализације и на везу с класично појмљеним есхатолошким обрасцима.

Кључне речи: есхатологија, профетски наратив, предање, трансхуманизам, простор, граница, интернет, смак света, универзум, космологија.

Интернет, који је од 90-их година XX века рапидно освајао поље комуникације и који је данас у земљама с развијеном технологијом постао основни вид општења и размене наратива и информација, препознат је релативно рано као релевантно поље генерисања и трансмисије садржаја који по функцији, облику, масовности и прихваћености у одређеној заједници одговарају онима који су традиционално означавани фолклорним. Искуства с новим технологијама тектонски су, међутим, изменила концепте заједница које деле заједничка „знања” и неминовно проблематизовале

♦♦♦♦♦♦

* lidija.boskovic@gmail.com

чувену Бен-Амосову дефиницију фолклора као „уметничке комуникације у малим групама” (Ben-Amos 2010: 132). У дигиталном простору социјалне групе које деле одређене наративе, системе вредности и имају заједничка интересовања далеко су бројније и по многим параметрима хетерогеније од традиционалних. У великом пољу генерисања и модификације колективних прича и представа нашли су се притом и научни и псеудонаучни текстови, као и изјаве и интервјуи тог типа, праћени често хиљадама коментара, који као валоризација и процена у великој мери одговарају класичној „колективној цензури”.¹ Милионске посете серијалима, You Tube видеима и кратким снимцима (енгл. You Tube shorts), објавама и излагањима врхунских физичара, космолога, историчара, неуролога, инжењера роботике, футуролога и др. и широк рецепцијски одјек који их прати² показују да је овај тип наратива у извесној мери преузео улогу некадашњих фолклорних текстова, барем у доменима које деле научна и митско-фолклорна имагинација – а такво јесте питање „последњих времена” *par excellence*. Поред неколико (углавном краћих) класичних жанрова, попут кластера апелативних, те анегдота, вицева, предања различитог типа (урбаних легенди поглавито), који су се прилагодили новом техно и комуникацијском окружењу, изузетно виталним показала су се егзистенцијална и религијска питања, међу њима и – крај света.³

У фолклорним текстовима различитог типа, како смо видели у претходној студији Љиљане Пешикан-Љуштановић, апокалиптичним сликама описују се нестанак појединца и његове породице (Гаван, Иван Сењанин), града (Тројан, Сењ), државе/царства (српско или турско), те народа који

◇◇◇◇◇◇◇◇

¹ Исти механизам на делу је и у ситуацијама када виртуелне заједнице одобравањем или неодобравањем („лајковањем” или „анлајковањем”) непосредно утичу на статус понуђених наратива на порталима и директно пресуђују о томе да ли ће они наставити свој живот на Мрежи или не (Перић 2021: 208).

² Савремени космолошки дискурс у популарној култури креирали су бројни серијали и снимци велике гледаности на телевизијским каналима, касније и интернет порталима и друштвеним мрежама, од *Космоса* Карла Сагана из 80-их година прошлог века до емисија као што су *How the Universe Works*, *Through the Warmhole*, *StarTalk* и сл. или предавања и интервјуа Стивена Хокинга [Stephen Hawking], Нил де Граси Тајсона [Neil deGrasse Tyson], Брајана Кокса [Brian Cox], Шона Керола [Sean Carroll], Роџера Пенроуза [Roger Penrose], Брајана Грина [Brian Greene], Мичио Какуа [Michio Kaku] и др. У оквирима српске антропологије велики космолошки наратив анализиран је као „хипермодерни космогонијски мит” (Томашевић 2019).

³ „Класични фолклорни жанрови који су се добро прилагодили интернету обухватају музику, културу песме, урбане легенде, анегдоте, ланчана писма, натприродне феномене, медицину и календарске обичаје. Егзистенцијална и религијска питања увек доводе до дискусија у којима учествује велики број људи: крај света, живот после смрти, Y2K итд.” (Kōiva, Vesik 2009: 109).

може настањивати „земљу Инђију”, али и тло које на роговима држе четири бика:

Цела земља је четвртаста и држе је на леђима четири бика. [...] Сва четири бика стоје у жутој и густој води коју пију и којом се хране. Сваке године по један бик мора да се протресе по једанпут, па се онда и цела страна коју он држи мора затрести. Сељаци верују да су бикови из дана у дан све старији и све слабији, и мора доћи једном дан кад ће бикови клекнути, и тад ће се већ и земља распући. Кроз пукотине покућаће она жута вода и цео свет ће подавити. (Ђорђевић 2021: 10–11)

Током XX века апокалиптички спектар познат митско-фолклорним наративима богаћен је начинима и разлозима разарања, али не и обимом или врстом нестанка „света”. По дејству на човечанство и осталу живу природу религијским и фолклорним катаклизмама и „тешким болезањима” аналогни су удари комета, нови вируси (AIDS, COVID 19), загађење, климатске промене, вакцине. Чак је и технолошки Армагедон – нуклеарно оружје или одмазда агресивних робота – само варијација на тему уништења живог света на Земљи, какво срећемо и у управо цитираном предању о постанку земљотреса, где је агенс нечиста вода која продире из подземља.

Спектар нових огрешења – конзумеризам, атеизам, сатанизам, хомосексуалност, разарање породице, технолошкатација и сл. – такође је само ширење каталога, не и отклон у есхатолошком моделу.⁴ До њега је дошло тек у интернетској ери, када је нови тип комуникације омогућио изузетну пролиферацију научних и технолошких достигнућа и формирање друштвених група које их прате, односно у AI ери, која је донела радикалне новине у људском искуству и омогућила имагинирање другачије од оног познатог миленијумима. Тек су се у том окриљу креирали типолошки другачији сценарији Велике смрти,⁵ а нови вид размене информација и нови вид заје-

◇◇◇◇◇◇◇◇

⁴ Морална деградација универзална је претходница великом разарању: „Ово есхатолошко схватање види се и у вековној јадиковки која описује пад морала у друштву: млади више не поштују старије, а рат и све врсте неморала расту у директној корелацији са повећањем људског знања и техничких вештина” (O’Leary 1994: 5).

⁵ С обзиром на чињеницу да је у овом раду фокус на новим есхатолошким обрасцима, секуларни и религијски фундирани апокалиптички наративи познати до интернетске и AI ере и практично непрегледна литература о њима (миленаризам, биотероризам, пандемије, претња нуклеарним уништењем, удар комета, техно-апокалипса, климатске промене и др.) биће ван нашег аналитичког хоризонта. Преглед основне (нужно и непотпуне) литературе дат је у курикулуму др Ричарда Ирвина [Richard Irvine] за предмет „Антропологија катастрофе” („Anthropology of Catastrophe”, University of St Andrews, UK) (https://www.academia.edu/42318422/Anthropology_of_Catastrophe). Недавно је у балканском окриљу објављен темат истог наслова у часопису *Studia ethnologica Croatica* 36/1 (2024) (уп. Ђурђевић et al. 2024), као и упутна студија Сузане Марјанић (2024) о интернет гласинама о смаку света, где, из-

дница које опште у истој „извођачкој арени” (J. M. Foley) померио је и замутио границе фолклора. У широку теоријску платформу о јединицама знања (идеја, фрагмената идеја) које се, попут мелодија, говорних фраза, начина одевања или градње, преносе од мозга до мозга (меми) Ричард Докинс [Richard Dawkins] увео је и оне научне природе: „Ако научник чује за неку добру идеју, или прочита нешто о њој, пренеће је колегама и студентима. Поминјаће је у својим чланцима и предавањима. У случају да идеја буде прихваћена, може се рећи да се она рапространjuje šireći се од мозга до мозга” (Dokins 2014: 202). Ове јединице знања, које опстају у сукцесивној трансмисији и културно су релевантне, у великој мери одговарају онима фолклорног типа и прате логику усменог преношења⁶ (McNeill 2009: 84–85), чак и ако се имају на уму приговори да се јединице знања и јединице фолклора не преклапају у потпуности.⁷ Коментари који прате предавања, серијале и интервјуе научника различитих профила – у конкретном случају на тему смака света – показују у којој мери научна парадигма у јавном дискурсу инклинира митским обрасцима и на њима фундираним наративима. С друге стране, захваљујући интензивном контакту с науком, у новом пољу фолклорних пракси (простор Мреже)⁸ генерисали су се обрасци о Великом нестанку непознати до последњих деценија XX века не само традиционалним културама већ и богатом арсеналу научне фантастике.

◇◇◇◇◇◇◇◇

међу осталог, подсећа на духовиту и прецизну „дијагнозу” Роберта Глена Хаурда [Robert Glenn Howard] „apocalypse in your in-box” (1997).

⁶ У коментарима се понекад и експлицитно наводе канали трансмисије: „I don't mind admitting that I am probably not bright enough to fully understand this proposition and/or the underpinning hypothesis, but I have shared the link to this vid with my son who will put more energy into trying to make sense of it, also shared it with two friends who may or may not find this explanation enlightening” (<https://www.youtube.com/watch?v=h-ZmwHOUAlw>) (21. 6. 2025).

⁷ „Опсег проучавања миметике је много шири од опсега проучавања фолклора, јер било шта што је створено имитацијом спада у њен делокруг, а не само онај материјал који се уклапа у уже дефиниције традиционалности и припадања народу. Што ће рећи, сав фолклор је сачињен од мимова, али нису сви мимови фолклор” (Foote 2007: 31). Питање је, међутим, како појмити „традиционалност” у интернет култури која је стара тек неколико деценија, а поседује сопствене жанрове и облике „традирања”, и да ли је класично појмљена традиционалност *differentia specifica* фолкора (Bronner 2009: 21) или само акцидентална особина условљена природом усмености и „хладним” типом култура. Но, то су теоријски проблеми који надилазе оквире и амбиције ове студије. О другим аспектима критике Докинсове миметичке теорије в. Banić Grubišić 2023: 39–44.

⁸ „Да ли се могу квалификовати као народне праксе сви производи који су прављени за вебсајт феномене као што су Јутјуб, Фејсбук, Мајспејс и Вебкинз, а и ако да, шта са тим? [...] На који начин је, онда, он [интернет] алат за друштвено повезивање и, коначно, алат за ново експресивно знање [енгл. *lore*] које ствара дигиталну или виртуелну културу?” (Bronner 2009: 24–25).

Дигитални камен мудрости

У зависности од обима „света” и идеолошке перспективе, нови сценарији које су изнедрила савремена технолошка и научна достигнућа имају и утопијски и дистопијски предзнак. Када је реч о судбини човечанства утопијски наративи могли би се свести на три основна типа:

1. Трансформација *homo sapiens* као врсте у физички и когнитивно супериорније киборге услед стапања с неорганском материјом и вештачком интелигенцијом.⁹ Ово је најблажи облик модификације људске врсте и опажа се лако већ данас у практично нераскидивој вези човека, мобилног телефона и интернета, захваљујући којој је стекао способности које му у вишемиленијумском цивилизацијском ходу нису биле познате. Како с дозом духовитости примећује Илон Маск [Elon Musk]: „Сви смо ми већ киборзи. Имате сопствене машинске екстензије у виду телефона, компјутера и апликација. Већ сте над-људи (Super-Human). Имате далеко већу моћ и далеко веће способности него што их је имао председник САД-а пре тридесет година.”¹⁰

2. Клонирање ума (енгл. *brain upload, mind cloning*) – потпуно лишавање тела¹¹ и ограничења које оно намеће (болести, старење, смрт, сведени домети путовања) и измештање сопства у радикално другачију, дигиталну реалност. Повезавши се с вештачком интелигенцијом и преневши можда не активности и свест на машине, људска врста еволуираће у стање које је данас немогуће и замислити. Идеју је 70-их година прошлог века инаугурирао Ханс Моравец [Hans Moravec], а разрадио је неколико деценија касније Реј Курцвајл [Ray Kurzweil] (2005). Иако је Џорџ Мартин [George Martin] 1971. године први јавно говорио да би људска врста захваљујући наплетку дигиталне технологије могла стећи бесмртност, Моравец је својим пионирским радовима у пољу роботике идеји о клонирању ума дао научну ауру и заснованост. По његовом предвиђању, захваљујући експоненцијалном ра-

9 Идеја о радикалној трансформацији људског тела позната је и Библији: „трансхуманисти нису усамљени по питању антиципације телесне промене и радикално нова тела већ дуго се јављају као одлика религиозних апокалиптичних текстова (нпр. 4. Јездрина, 1. Коринћанима). [...] Иако потпуно виртуелно постојање представља радикално напуштање наше тренутне реалности, то је једнако тачно и за бесмртно, непропадљиво тело које васкрсава како Павле описује у 1. Коринћанима 15” (Lorrimar 2019: 200, 202).

¹⁰ <https://www.youtube.com/watch?v=9jkRcrM6XKA> (13 М прегледа, 17700 коментара) (15. 6. 2025).

¹¹ У новије време све је прихваћенија теорија о отеловљеној когницији (енгл. *embodied cognition*), која у великој мери доводи у питање могућност клонирања ума и опстанка људске мисли без физичког тела (преглед литературе и истраживања дат је у Lorrimar 2019). Без обзира на то, наративи о клонирању ума и реакције на њих и даље граде актуелну есхатолошку мапу и рефлектују ставове и стандарде људске заједнице.

звоју вештачке интелигенције, у једном тренутку – а то је постулирана тачка Сингуларитета – компјутерски ум пробиће границе људске когниције. Тада ће се људски мозак пребачен на машине придружити когнитивном пробоју вештачке интелигенције у догађају који Моравец назива Пожар ума (енгл. Mind Fire), а замишљен је као рапидна експанзија интелигенције широм универзума. И Моравец и потоњи заговорници идеје о клонирању ума смештају тачку Сингуларитета у блиску будућност (Курцвајл, примера ради, сматра да ће се она досећи 2045. године), када би и људска врста стекла неслућене размере креације и моћи и бесмртност саму. Предвиђати какав ће бити живот након ове револуције, веће од свих које су се до сада догодиле у дугом развоју *homo sapiensa* – апсолутно је немогуће (Geraci 2016: 324).

3. Умрежавање свих облика живота у јединствени суперпланетарни „органizam” – холос¹² – који ће имати аутономну свест и ван којег ће преживљавање бити практично немогуће, што је идеја коју највећма заступа амерички футуролог Кевин Кели [Kevin Kelly].¹³ Холос је радикалнија верзија повезивања људи и људских мозгова у јединствени когнитивни и функционални систем (Interbrain net), о коме са других аналитичких позиција говори и Јувал Ноа Харари [Yuval Noah Harari]: захваљујући развоју биометријских сензора и везе између мозга и компјутера у XXI веку ситуација ће бити доведена до екстрема и за педесетак година човек ће бити део мреже у буквалном смислу, без могућности елементарног одржања ван ње; сва тела и сви мозгови биће повезани мрежом¹⁴ (Делић 2024а: 209). Иако се о томе експлицитно не говори, Келијев модел суштински је другачији од ранијих визија нестанка човечанства какво познајемо по томе што укида људску индивидуалност (стапање искустава и знања води и стапању идентитета),¹⁵ мада би се и у вези са идејом клонирања ума, с обзиром на мо-

◇◇◇◇◇◇◇◇

¹² https://www.youtube.com/watch?v=tQd_5as_cMY (1 М прегледа, 3099 коментара) (15. 6. 2025).

¹³ У свом блогу „Јавна интелигенција” (енгл. Public Intelligence) Кели пише: „Замислите за педесет година Јавну интелигенцију која би била дистрибуирана, некомерцијална вештачка интелигенција у отвореном приступу, која би радила по принципу интернета и била доступна читавом свету. Оваква јавна вештачка интелигенција била би систем који је уједињен у савез, не би припадала ниједном ентитету, али би је покретали милиони учесника који би стварали укупну интелигенцију која би надилазила оно што би један домен/сервер (енгл. host) могао да понуди. Јавна интелигенција би се могла замислити као интер-интелигенција, вештачка интелигенција сачињена од других вештачких интелигенција, на исти начин као што је и интернет мрежа мрежа” (<https://kk.org/thetechnium/>) (16. 5. 2025).

¹⁴ <https://www.youtube.com/watch?v=qc4v7AvqigU> (83000 прегледа, 225 коментара); https://www.youtube.com/watch?v=tQd_5as_cMY (14. 6. 2025).

¹⁵ Проблем идентитета већ је постављен у роботизи због родне сензитивности језика.

гућности дигиталне интеграције информација – такође могло поставити питање идентитета.

Ни у једном од три поменута случаја не тематизује се нестанак Земље као планете, а занемарена је и судбина осталих облика живота, иако се експерименти клонирања ума увелико раде не на људима, већ на мишевима. По типу имагинације, трансформација људске врсте у новом техно окружењу има пандан у фолклорним текстовима. Формално гледано, златуруко дете, Михна Костуранин „каменит до паса” или вила с крилима и окриљем који се могу скидати и стављати (и који сходно томе мењају природу бића које их носи)¹⁶ аналогни су киборзима. Идеја о одвојеној егзистенцији душе и тела има пандан у представи о спољашњој души, какву у српском фолклору поседује Баш Челик. Интегрисани ум, који омогућава непосредну, невербалну размену информација препознаје се као идеја у мотиву немуштог језика (Делић 2024б). Фолклорни мотиви су, међутим, по правилу везани за нељудска бића и жанрове које је и усмени аудиторијум доживљавао као фантастичне, и ни на који начин се не укључују у есхатолошке наративе и широку телеолошку слику. Уз то, усмени наративи не постулирају виртуелну реалност, и душа, чак и када је ван тела, и даље остаје у „реалном” физичком простору (у врапцу, лисици, камену и сл.).

Формална аналогија уочена је и између виртуелног простора у који би се изместио дигитални ум и трансцендентног простора који је финално одредиште људске цивилизације у хришћанском наративу (Небески Јерусалим) (Geraci 2010),¹⁷ али се ни у том случају не може говорити о изосемичности и изофункционалности наратива, иако су и религијски и онај који прати трансхуманистичку мисао (уп. нпр. Rothblatt 2014) ослоњени на категорије вечности и ванвремености.

Иако предвиђају нестанак *homo sapiens* као врсте, односно његову радикалну трансформацију, из перспективе оних који заговарају и репродукују ове наративе поменуте есхатолошке пројекције у основи су утопијске природе и лако би се дале подвести под теоријски образац „управљања страхом” (енгл. *Terror Menagment Theory*), широке платформе која већину културних пракси сагледава као покушај превладавања страха од смрти (Solomon, Greenberg, Pyszczynski 2015; Harvell, Nisbett 2016; Huberman 2017). То, међутим, није и једина перспектива, о чему сведоче бројни коментари посетилаца *You Tube*-а, који и поигравање с људским геномом и

◇◇◇◇◇◇◇◇

¹⁶ Вила којој јунак украде крила и окриља постаје обична жена (удаје се, живи у кући, рађа децу), када их се поново домогне враћа и своју нељудску природу и одлази у дивљину, остављајући „људску” децу у мужевљевом дому.

¹⁷ „Пост-Сингуларитет, постхумани свет црпи директно из јеврејске и хришћанске есхатологије” (Geraci 2016: 324).

развој (био)технологије и вештачке интелигенције сагледавају у категорији хибриса и кодовима „последњих времена”. Коментари који, примера ради, прате Хараријеве и сличне предикције често су негативни и осуда су људског „играња Бога” (једна од Хараријевих књига управо и носи наслов *Ното Деус*). Они углавном стоје на барикадама (доста радикалног) хришћанства, с фреквентним упућивањима на први и последњи библијски смак света – потпоп и Откровење – или су део комплекса теорија завере:

Yuval supports scientists who are playing gods. Human beings are unique just like other creatures and animals. They should stay like that. No matter how much these scientists crave for making a perfect superhuman, this person can become a new Frankenstein.

You may get away with it for a while but God will not be mocked. I now understand how Rev. 13 explains the people will cry out for death but it will not come.

To me it looks like he has been hired by GAFA and other Silicon Valley companies as a public relation manager.¹⁸

WARNING! 666 MARK OF THE BEAST, CHIP IMPLANTED CONTROLS YOU, ELIMINATES GOD AND BECOMES GOD. BIBLE SAYS YOU ARE A TEMPLE OF THE HOLY SPIRIT, AI IS A BEAST THAT PROCLAIMS ITSELF TO BE GOD. Joel 2:32, Acts 2:21 (Peter), Roman's 10:13 (Paul) CALL ON YAHWEH AND YOU SHALL BE SAVED. YAHWEH-FATHER, YAHSHUA-SON, HALLELU YAH!!!

This is happened once in the days of noah, and so it shall be in the days of the 2nd coming...

We're going back to the days of Noah the the fallen angels spirits given humans demonic knowledge be very careful of what we take in. Let Elohim Yashua guide you.¹⁹

Није, међутим, ни у стручној јавности – а онда ни у јавности која је на овај или онај начин прати – неподељено мишљење о бенефитима присуства вештачке интелигенције, и то је поље где се наративи овог типа у највећој мери преклапају са SF сценаријима. Непредвидљивост развоја, као и потенцијалне злоупотребе вештачке интелигенције полуге су које генеришу други тип коментара и другу врсту става према AI. А он би се у најкраћем могао описати као антрополошка стрепња (енгл. anthropological anxiety) (Singler 2019), односно као страх од апсолутно супериорне и потенцијално опасне стране интелигенције, која би, како мисли Илон Маск, без икакве

¹⁸ <https://www.youtube.com/watch?v=qc4v7AvqigU> (15. 6. 2025).

¹⁹ https://www.youtube.com/watch?v=tQd_5as_cMY (15. 6. 2025).

зле намере могла уништити људски род: „Уколико АИ има циљ и случајно се деси да јој је човечанство на путу, уништиће човечанство, као ствар која се подразумева, не размишљајући. Без замерања. То је као кад бисмо градили пут и деси се да је мравињак на путу. Ми не мрзимо мраве, ми само правимо пут и – збогом мравињаку!”²⁰

Последњи поменути јесте четврти – антиутопијски – сценарио који, још увек остајући у координатама и окриљу планете Земље, фигурира у новој нано-, био- и информационој технолошкој реалности, као и у трансхуманистичкој мисли која је прати.

Ултимативна смрт

Упркос универзалној распрострањености и великој мотивској разноликости наратива о смаку света – који се у западном цивилизацијском кругу два миленијума доминантно заснивао на имагинарију Откровења, да би се током XX века библијским агенсима уништења (који су и митско-фолклорни) придружили Халајева комета, поравнање планета, нуклеарно оружје, расистички рат између црнаца и белаца (Helter Skelter), комета Кохутек, потапање континената, земљотреси, долазак 16 милиона свемирских бродова или самог Бога у летећем тањиру, ватрена лопта, окретање полова, Y2K и др.²¹ – мотиви нестанка планете и, још мање, нестанка свега што постоји нису били тема усмених наратива и представљају новину у апокалиптичком модусу. Одсуство ових мотива несумњиво је узроковала инхерентна логика мита и фолклора, који не познају стварање *ex nihilo*, па тиме ни апсолутну анихилацију универзума („што остало, то се покајало”), али и околност да је у традиционалним заједницама, као и урбаним до половине XX века, познавање „дубоког” космоса било веома ограничено, а познавање субатомске структуре материје у потпуности ван хоризонта спознаје. „Класичне”, „преинтернетске” есхатологије нису стога имале велики апокалиптички радијус и превасходно су биле заинтересоване за судбину људске врсте или људских заједница. Чак се и у (ретким) предањима која говоре о нестанку Сунца и Месеца акценат ставља на изумирање живог света, док се нестанак Земље у потпуности занемарује:

Многи старији људи и бабе верују да ће једном доћи дан кад ће але сав месец појести, па га неће никако ни бити на небу. Онда ће и сунце, месечев брат, од жалости за братом чекати сто и једну годину да му се

◇◇◇◇◇◇◇◇

²⁰ <https://www.youtube.com/watch?v=sQifzQwbSrY&list=PLwCeb0udO1hCBP4Cy1j7FGIvED2kV1ko> (2.5 М прегледа) (15. 6. 2025).

²¹ https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_dates_predicted_for_apocalyptic_events.

брат поново јави, па ће се сто друге године и само угасити од жалости. Тад ће већ на земљи овладати тама и свет мора пропасти. (Ђорђевић 2021: 61)

Уништење које по обиму надилази нестанак људске цивилизације и живог света на планети нашло се у фокусу интересовања тек последњих неколико деценија, али се захваљујући разуђеној интернет мрежи позиционирало у саму жижу есхатолошких наратива. Научне хипотезе о судбини Земље и космоса у изузетно далеком²² или готово немерљиво далеком времену (смрт универзума) припадају антиутопијском обрасцу, мада се због чињенице да маргинализују мотив нестанка *homo sapiens* ретко тако доживљавају. Њима, уз то, недостаје инерција апокалиптичког дискурса, који карактерише стабилна веза између смака и греха.²³ Та веза још увек опстаје у позадини прича о развоју роботике и вештачке интелигенције, последицама антропоцена (климатске промене, екоцид) или поигравању с генетиком и нуклеарним оружјем, али потпуно изостаје када је о нестанку планете или космоса реч, што више говори о утилизацији традиционалних есхатолошких матрица („надзирање и кажњавање”), него о њиховој инхерентној природи. У савременом техно контексту нема гневне фигуре или гневних актера који уништавају свет, нити људског хибриса који узрокује одмазду моћних сила. Супротно томе, традиционалне заједнице путем апокалиптичних наратива и постојаног спрега грех – казна успостављају етички и религијски канон, репродукују културне образце и на сасвим особен начин дају одговор на питање порекла зла у свету (O’Leary 1994: 6).

У овом моменту прихваћена је чињеница да се универзум, који је у делићу секунде (10^{-32} s) настао пре 13,8 милијарди година након Великог праска (енгл. Big Bang), убрзано шири, што би у далекој будућности могло имати два исхода, оба погубна.²⁴ Прва и данас прихваћенија хипотеза

◇◇◇◇◇◇◇◇

²² Сунце ће остати без водоника за око пет милијарди година, када ће почети радикално да се трансформише у црвеног џина, а знатно пре тога доживеће промене које ће онемогућити живот на Земљи.

²³ У најскорије време она је успостављена у вези с COVID пандемијом, која је у јавном простору добила статус апокалипсе: „Већ у првим данима након проглашавања пандемије у Србији, у марту 2020. године, низ јавних личности је у интервјуима понудило сопствено поимање ситуације. Наратив о пандемији обликовао се, очекивано, и кроз концепт ‘греха и казне’, а спектар грехова обухватио је општи пад моралних вредности у глобализованом свету којим управљају велике наднационалне корпорације, губљење људскости као квалитета у условима неолибералног капитализма, духовни самозабрав, па и прекорачење граница које су људском бићу иманентне (нпр. превелика вера у прогрес и науку и сл.)” (Ђорђевић Белић 2023: 402–403).

²⁴ Сведен опис ова два и трећег „контра” сценарија дају нпр. Мичио Каку у књизи *Паралелни светови* (2023) и Нил де Граси Тајсон у серијалу *Star Talk* („How the Universe Will End”) (https://www.youtube.com/watch?v=rFVdueDD_o; 17.06.2025) (1.1 М прегледа, 2000 коментара).

јесте топлотна смрт универзума (енгл. Heat Death), односно Велико смрзавање (енгл. Big Freeze), до кога би дошло за око 10^{100} година. Ширећи се све брже, универзум постаје све ређи, опада гравитациона сила која небеска тела држи на окупу, галаксије се међусобно удаљавају изузетном брзином, потом се и саме распадају, а онда и појединачна тела која их чине. Температура драстично пада и приближава се апсолутној нули, успоставља се максимална ентропија и термодинамички еквилибријум у коме више никакав рад није могућ. У Тамној ери која би наступила за 10^{100} година универзум би чинили само фотони, лептони и ретки остаци материје, а свака активност у универзуму практично би замрла.

Друга опција је драматичнија и десила би се за око 10^{20} година. Њом је предвиђено цепање универзума у делићу секунде (10^{-19} s), односно потпуно распадање сваког облика материје (енгл. Big Rip) до кога би дошло услед дејства силе која потире оне које држе атоме и субатомске честице на окупу. У овом сценарију распало би се и просторвреме (енгл. spacetime).

Трећа опција супротног је предзнака. То је хипотетична космолошка теорија која постулира изненадан обрт у ширењу универзума и његово радикално сажимање на величину мању од атома (енгл. Big Crunch, Big Squeeze), екстремне густине и температуре, у тачку сингуларитета из које је кренуо Велики прасак. По основној логичкој структури овај сценарио аналоган је фолклорним наративима о свођењу света на минималну јединицу (попут Ноја и мушко-женског пара животиња од сваке врсте) и његовој поновној експанзији. Ова теорија не успоставља директну везу између Великог праска и Великог сажимања, али је већ и помињање заједничке тачке сингуларитета било довољно да се у јавном дискурсу савремена научна предвиђања повежу с митско-фолклорном цикличношћу.²⁵ То показује да када је о есхатологији и судбини света реч људски ум по инерцији активира архетипске обрасце и нове садржаје „пакује” у старе матрице, често призивајући сакралне текстове и препознатљиви имагинариј, иако они ни изблиза не описују размере уништења какве предвиђа савремена астрофизика:

Theres also the 3rd option of “The Big Crunch” where the universe stops expanding and instead reverses and all matter crunches into a singularity... only to explode again and create an infinite loop of life and death.

The think the big crunch theory makes the most sense to me personally, the universe expands and eventually gets to a point where it reverses and eventually compresses everything into a singularity and then starts expanding again and repeats the cycle.

◇◇◇◇◇◇◇◇

²⁵ Цикличност се може артикулисати и са негативним предзнаком: „There once was nothing... and to nothing it shall return” (<https://www.youtube.com/shorts/BvP37wv8DL4>; 20. 6. 2025).

What will happen at its End?

When the sun is wrapped up [in darkness]. And when the stars fall, dispersing (Surah Takwir 81:1–2).

2 Peter 3:10 (ESV): But the day of the Lord will come like a thief, and then the heavens will pass away with a roar, and the heavenly bodies will be burned up and dissolved, and the earth and the works that are done.

NLT Revelation 6:14

The sky was rolled up like a scroll, and all of the mountains and islands were moved from their places.²⁶

It's in the Quran: "when the heaven is split asunder and listens and obeys its lord".²⁷

Најзад, низ (мање експонираних) „цикличних” или „осцилирајућих” космолошких модела постулира перпетуирајућу и бесконачну смену Великог праска и Великог сажимања (универзум се шири и скупља у циклусима). Један од проминентнијих заговорника такве једне теорије јесте британски математичар и теоријски физичар Роџер Пенроуз [Sir Roger Penrose], добитник Нобелове награде за физику 2020. године, који сматра да ће се универзум експоненцијално ширити до границе када ће бити успостављени услови какви су постојали у тренутку када се десило Велики прасак (Conformal Cyclic Cosmology). Он, наиме, претпоставља да ће сва материја бити апсорбована од стране џиновске црне рупе,²⁸ која ће испарити за гугл година (10^{100}), након чега ће у космосу остати само фотони. Како су они неосетљиви на време и простор, и саме категорије времена и простора постаће у том тренутку бесмислене, а то је управо стање које одговара почетној тачки, односно времену Великог праска, који ће се поново десити.²⁹ Према овом сценарију универзум се неће компресовати у непојмљиво малу сферу (10^{-25} cm), као у теорији о Великом сажимању, већ ће категорије простора и времена бити укинуте. По логичкој структури и Пенроузова и сличне теорије аналогне су наизменичним фазама

◊◊◊◊◊◊

²⁶ <https://www.youtube.com/shorts/BvP37wv8DL4> (1800 коментара) (16. 6. 2025). Не недостаје ни духовитости засноване на новом компјутерском искуству: „That's not how it ends! Everything will turn dark and you'll see a big sign – GAME OVER” (Исто).

²⁷ https://www.youtube.com/watch?v=rFVdueuDD_o (19. 6. 2025).

²⁸ Наша галаксија тренутно у средишту има црну рупу која је око 4 милиона пута веће масе од Сунца.

²⁹ Уп. нпр. „This Universe Existed before The Big Bang ft. Roger Penrose” (<https://www.youtube.com/watch?v=SbPncSyw-fM>) (1.8 М прегледа, 4000 коментара) или „Why Did Our Universe Begin?” (<https://www.youtube.com/watch?v=yjZf6Pdrws>) (2.4 М прегледа, 7700 коментара) (21. 6. 2025).

креације и деструкције које одликују митско-фолклорне наративе, па су се и у вези с њима јавиле асоцијације на древне (углавном источњачке) религијске концепте:

The idea, that the universe is cyclic, seems to be more in accord with what we see around us, on Earth, and the movements of the heavens; it chimes with what the sages of India affirm, in Hinduism, and the Upanishads, that the universe is cyclic and eternal. [...] My personal conviction is, that life and death in the universe, are “two sides of the one coin”.

It has been well known for Millenia that the universe is cyclical, science is catching up to spiritual knowledge and soon spiritual teachings will become fact. Study of Indian Vedas, the teachings of Helena Blavatsky and the Hindu Cosmology concepts of Pralaya and Manvantara.³⁰

Парадоксално, ни у усменим ни у савременим апокалиптичким наративима нестанак планете Земље практично се не помиње. Смрт Земље се као тема нашла у својеврсном лимбу између других двеју које у већој мери опседају људски ум – између судбине људске врсте, за коју су наративи и човечанство превасходно заинтересовани, и судбине комплетног универзума, која је неминовно апсорбовала тему нестанка планете настањене homo sapiens-ом око 160 000, а живим светом око 3,5 милијарди година. У вези са смаком Земље отворио се, међутим, посебан рукавац апокалиптичне есхатологије, фокусиран на феномен смрти свести, знања и информације.

У есеју индикативног наслова – „Can Thought Go On Without A Body?” – Жан-Франсоа Лиотар [Jean-François Lyotard] већ осамдесетих година разматра могућност клонирања ума и опстанка мисли на поузданијем хардверу од пропадљивог људског тела, али не са трансхуманистичких позиција, вођених покушајем превладавања смрти и досезања вечности, већ са становишта филозофа ужаснутог свешћу да ће са људском врстом нестати једини (познати) облик мисли у универзуму и да пропаст Сунца и Земље, која је неминовна, неће имати ко да контемплира:

While we talk, the sun's getting older. It'll explode in 4.5 billion years. [...] With the sun's death your insoluble questions will be done with too. It's possible they'll stay unanswered right up to the end, flawlessly formulated, though now both grounds for raising such questions as well as the place to do this will no longer exist. You explain: it's impossible to think an end, pure and simple, of anything at all, since the end's a limit and to think it you have to be on both sides of that limit. So what's finished or finite has to be

◇◇◇◇◇◇◇◇

³⁰ <https://www.youtube.com/watch?v=h-ZmwHOUAlw> (21. 6. 2025).

perpetuated in our thought if it's to be thought of as finished. Now this is true of limits belonging to thought. But after the sun's death there won't be a thought to know that its death took place. (Lyotard 1988: 74–75)

У поређењу са анихилацијом знања, сматра Лиотар, сва остала питања, филозофска и егзистенцијална – ратови, политичке тензије, филозофске дебате, страсти – крајње су безначајна и све је већ мртво јер финално поништење ништа на планети Земљи неће моћи да избегне. Чувени британски физичар Брајан Кокс [Brian Cox] такође истиче да у нашој галаксији са 400 милијарди звезда на само једној планети постоји врста која мисли и уноси значење у универзум: галаксије нису лепе саме по себи, оне су само галаксије, лепе постају захваљујући раду људског ума. Отуда и одлуке и поступци људске врсте данас имају галактичке импликације. Ако се уништимо, намерно или просто одсуством акције, може се десити да елиминисемо значење из познатог космоса, можда заувек.³¹

Макар номинално, ово је разлог који и Илон Маск наводи као мотивацију за тераформирање Марса и покушај измештања човека ван Земљине орбите. Изузетно скуп и ризичан пројекат колонизовања Марса већина астрофизичара сматра неизводљивим и непотребним: на Марсу нема воде, кисеоника нити атмосфере која штити од Сунчеве радијације, температура је преко 150 °C испод нуле, пут би био дуг и с низом непознаница и потешкоћа (губљење мишићне и коштане масе, оштећење очног нерва, психолошки ефекти боравка с људима у малом простору, опасност од соларних бакљи и микрометеора), технику која би се неминовно кварила не би било лако поправљати јер је транспорт материјала на Марс изузетно скуп, пионири подухвата страдали би у великој мери итд. На приговоре ове врсте Маск одговара тиме да је мултипланетарност врсте једини начин њеног опстанка у следећих милион или више година и да би везивање за Земљу било погубно за будућност и опстанак свести.³²

Међу коментарима који прате видео снимке с есхатолошким темама налазе се, међутим, и они који границе света своде на меру људског искуства и на реалне могућности људске имагинације. Временски период од 10¹⁰⁰ година непојмљив је и суштински неважан било ком живом бићу. Оно са чиме се припадници врсте *homo sapiens* суочавају јесте извесност смрти у веома блиској будућности. Отуда се смак света артикулише и у овој крајње индивидуалној, субјективној перспективи:

◇◇◇◇◇◇◇◇

³¹ <https://www.youtube.com/shorts/ignzyetNDiU> (18. 6. 2025).

³² <https://www.youtube.com/watch?v=8HNqIJqeyDw> (18. 6. 2025) (1,4 М прегледа, 32 000 коментара).

The world ends when a person dies... and it happens to everyone, one by one.
 The only end of a universe you have to worry about is your own.³³
 The world ends when a person dies.³⁴

И тиме се враћамо на основну поставку овог рада и рада Љиљане Пешикан-Љуштановић истог наслова („Према свету и пропаст”) – да се радијуси „света” и начини његовог нестанка артикулишу у драматично широком спектру. Апокалиптички имагинаријум и апокалиптичка реторика могу се активирати у вези са смрћу појединца или једне породице као и у вези са смрћу универзума, чије границе нису познате и који је, могуће, чак и бесконачан. Са становишта наратива, индикативно је да се и смрт једне особе, и смрт космоса, и нестанак било чега у опсегу између ових крајности имагинира у сликама чије је исходиште људско искуство. Вишемиленијумска упућеност *homo sapiensa* искључиво на природу и сопствене акције поставила је у епицентар апокалиптичног дискурса природне катастрофе, болести и ратове као агенсе смака света. Урбана и технолошка искуства XX и XXI века обогатила су овај каталог нуклеарним оружјем, роботима и вештачком интелигенцијом, ширећи притом и опсег катаклизме на планету и универзум у целини. Константе су ипак остале загладаност у природу времена и трајања и перманентно пропитивање односа краја временске стреле, која непобитно одређује појединачну судбину, и (прижељкиване) цикличности живота, коју постулирају мит и фолклор, али и неке од савремених космолошких теорија.

Литература

- Делић, Лидија. „Говор о будућности – између маште, науке и манипулације: пост-хуманистичка предвиђања”. Смиљана Ђорђевић Белић, Немања Радуловић (ур.). *Снови, пророчанства и измењена стања свести у фолклорним жанровима*. Београд: ИКУМ, 2024а: 195–236.
- Делић, Лидија. „Усмени фолклор – имагинарна трансхуманост”. Бојан Јовић, Тијана Тропин, Марко Теодорски (ур.). *Питања уметности у доба пост- и трансхуманизма*. Београд: ИКУМ, 2024б: 337–354.
- Ђорђевић Белић, Смиљана. „Пандемија COVID 19: етиолошко-есхатолошки наратив на примерима из Србије”. Данијела Петковић, Дејан Ајдачић (ур.). *Савремена српска фолклористика XII*. Београд: УФС, УБ „Светозар Марковић”; Лозница: ЦК „Вук Караџић”; Тршић: НОКЦ „Вук Караџић”, 2023: 389–414.
- Ђорђевић, Тихомир. *Природа у веровању и предању нашега народа 1*. Београд: СКЗ, 2021.

◇◇◇◇◇◇◇◇

³³ <https://www.youtube.com/shorts/BvP37wv8DL4> (29. 4. 2025).

³⁴ <https://www.youtube.com/watch?v=sQifzQwbSrY&list=PLwCeb0udO1hCBPpf4Cy1j7FGIvED2kB1ko> (16. 6. 2025).

- Перић, Драгољуб. „Виртуелни фолклор: стратегије тестирања значења фолклорних наратива у сајберпростору”. Биљана Сикимић, Бранко Златковић, Марија Думнић Вилотијевић (ур.). *Савремена српска фолклористика IX*. Београд: УФС, УБ „Светозар Марковић”; Лозница: ЦК „Вук Караџић”; Тршић: НОКЦ „Вук Караџић”, 2021: 189–212.
- Томашевић, Милан. *Антрополошка перспектива популарне космологије*. Докторска дисертација. Београд: Филозофски факултет, 2019. <https://fedorabg.bg.ac.rs/fedora/get/o:19967/bdef:Content/get> (6. 10. 2025).
- Banić Grubišić, Ana. *Internet mimovi između folklor a i popularne kulture*. Beograd: Filozofski fakultet, Dosiје studio, 2023.
- Bronner, Simon J. „Digitizing and Virtualizing Folklore”. Trevor Blank (ed.). *Folklore and the Internet: Vernacular Expression in a Digital World*. Logan, Utah: Utah State University Press, 2009: 21–66.
- Dokins, Ričard. *Sebični gen*. Smederevo: Heliks, 2014.
- Đurđević, Goran, Tibor Komar, Suzana Marjanić, Tihana Rubić. „Antropologija katastrofe u krizi kapitalocena/antropocena: Zemlja (bez) Zemljana, i ljudskih i ne-ljudskih”. *Studia ethnologica Croatica*, 36/1 (2024): 11–15.
- Foote, Monica. „Userpicks: Cyber Folk Art in the Early 21st Century”. *Folklore Forum*, 37 (2007): 27–38.
- Geraci, Robert M. „A tale of two futures: techno-eschatology in the US and India”. *Social Compass*, 63/3 (2016): 319–334.
- Geraci, Robert M. *Apocalyptic AI: visions of heaven in robotics, artificial intelligence, and virtual reality*. New York: Oxford University Press, 2010.
- Harvell, Lindsey A., Gwendelyn S. Nisbett. *Denying Death: An Interdisciplinary Approach to Terror Management Theory*. New York, London: Routledge, 2016.
- Howard, Robert Glenn. „Apocalypse in Your In-Box. End-Times Communication on the Internet”. *Western Folklore*, 56/3–4 (1997): 295–315.
- Huberman, Jenny. „Immortality transformed: mind cloning, transhumanism and the quest for digital immortality”. <http://dx.doi.org/10.1080/13576275.2017.1304366> (published online: 21 Mar 2017): 1–15. [*Mortality*, 23/1 (2018): 50–64.]
- Kaku, Mičio. *Paralelni svetovi: putovanje kroz postanak, više dimenzije i budućnost kosmosa*. Smederevo: Heliks, 2023.
- Kõiva, Mare, Liisa Vesik. „Contemporary Folklore, Internet and Communities at the Beginning of the 21st Century”. Mare Kõiva (ed.). *Media & Folklore. Contemporary Folklore IV*. Tartu: ELM Scholarly Press, 2009: 97–117.
- Kurzweil, Ray. *The singularity is near. When humans transcend biology*. New York: Viking, 2005.
- Lorrimar, Victoria. „Mind uploading and embodied cognition: a theological response”. *Zygon*, 54/1 (2019): 191–206.
- Lyotard, Jean-François. „Can Thought Go On Without A Body?” *Discourse*, 11/1 (1988): 74–87.
- Marjanić, Suzana. „Apokaliptički kondicional ili mitem/i o kraju svijeta (do 2040. godine) u/na internetskim glasinama”. Данијела Поповић Николић, Немања Радловић (ур.). *Савремена српска фолклористика XIII*. Београд: УФС, УБ „Светозар Марковић”; Лозница: ЦК „Вук Караџић”; Тршић: НОКЦ „Вук Караџић”, 2024: 390–399.
- McNeill, Lynne S. „The End of the Internet: A Folk Response to the Provision of Infinite Choice”. Trevor Blank (ed.). *Folklore and the Internet: Vernacular Expression in a Digital World*. Logan, Utah: Utah State University Press, 2009: 80–97.

- O'Leary, Stephen. *Arguing the Apocalypse: A Theory of Millennial Rhetoric*. New York: Oxford University Press, 1994.
- Rothblatt, Martine. *Virtually Human: The Promise and the Peril of Digital Immortality*. New York: St. Martin's Press, 2014.
- Singler, Beth. „Existential Hope and Existential Despair in AI Apocalypticism and Transhumanism”. *Zygon*, 54/1 (2019): 156–176.
- Solomon, Sheldon, Jeff Greenberg, Tom Pyszczynski. *The Worm at the Core. On the Role of Death in Life*. New York: Random House, 2015.

Lidija Delić

**TOWARD THE WORLD AND RUIN
DOOMSDAY AS HAS NOT BEEN EXPERIENCED YET**

Summary

The paper hinges on Ljiljana Pešikan-Ljuštanović's study, the preceding one in this collection of papers, which investigated the proportions of the world encompassed by the cataclysm and the connections between the end of the world and sin in classical folklore records. The other part of this diptych-study is devoted to transhumanistic narratives, which are changing the scope and type of a community ("the world") and perceive the Great Death as the end of *homo sapiens* as a species and the transfer into digital existence, which inclines with the ideas of *Revelation* and the Heavenly Jerusalem according to existence beyond time and space. The scenarios propounded by modern cosmology go even further than transhumanistic narratives expanding the boundaries of the world to the universe in its entirety. The scientific "glossa," which has become part of the vernacular, is changing and modifying the eschatological narrative radically. Simultaneously, quotations from the Bible, Quran, and Eastern religious scripts featuring in the comments on videos and interviews of this type point at the steadfastness of human conceptualization and the connection with the classically understood eschatological patterns.

Keywords: eschatology, prophetic narrative, transhumanism, space, boundary, Internet, the end of the world, death, universe, cosmology.